

KTO kehitysvamma-alan
tuki- ja osaamiskeskus
VARSINAIS-SUOMEN ERITYISHUOLTOPIIRI

Emotionaalinen kehitysikä/vaihe diagnosoinnin apuvälineenä

Oili Sauna-aho

FT, neuropsykologian erikoispsykologi

”Kehitysvamma-alalla on perinteisesti keskitytty kognitiivisen kehitystason arviointiin ja pyritty sen avulla ymmärtämään käyttäytymistä. Nykyisin ymmärretään, että tämä ei riitä.

Jos haluamme uskottavasti ymmärtää ja selittää käyttäytymistä meidän tulee huomioida myös henkilön emotionaalisen kehityksen taso. ”

”Tunne ja järki eivät välttämättä kehitykään käsi kädessä. Arjessa saattaa vaikuttaa siltä, että asiakas ymmärtää jo paljon, mutta tunne-elämässään hän onkin paljon varhaisemmalla tasolla. ”

EMO-hankkeen kouluttautujien ”hissipuheet”

Emotionaalinen kehitys ja käyttäytymisen haasteet kehitysvammaisella henkilöllä

- Kehitysvammaisilla henkilöillä käyttäytymisen haasteita on todettu jopa 60 %:lla ja psyykkisten häiriöiden esiintyvyys on 2-3 kertainen verrattuna neurotyypillisiin henkilöihin (Cooper et al., 2007; Gjevik et al., 2011)
- Kognitiivinen taso kertoo henkilön kyvystä hahmottaa ja ymmärtää käsitteitä ja yleisellä tasolla syy-seuraus-suhteita
- Kognitiiviset tutkimukset eivät riittävästi pysty selittämään käyttäytymisen syitä - mistä on milloinkin kyse, kun henkilö käyttäytyy haastavasti?

Miksi arvioida emotionaalista kehitystä?

- Kognitiivisen ja emotionaalisen kehityksen erot
- Huomio emotionaalisen kehityksen arvioinnissa ei kohdistu näkyvään käyttäytymiseen vaan sitä motivoiviin tekijöihin ja tarpeisiin
- Liialliset vaatimukset ja kyvykkyyden yliarviointi yksi tekijä haastavan käyttäytymisen ja psyykkisten häiriöiden taustalla
- Emotionaalisiin perustarpeisiin vastaaminen on ensimmäinen "hoitomenetelmä" tai "lääke"
- Emotionaalisen kehityksen arviointi tarpeen pohjautua sekä kliiniseen näkemykseen että tutkittuun tietoon
- SEO-R² –emotionaalisen kehityksen arviointiväline

Anton Došen
(hollandsemeesters.cce.nl)

Tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn aivoalueet ja niiden keskimääräinen kehitys

- Älyllinen kehitysvamma, muu kehityksellinen häiriö (ADHD, CP jne.) hidastavat limbisen järjestelmän aivoalueiden kehittymistä, eikä kaikki yhteydet välttämättä muodostu odotetusti
- emotionaalisen käyttäytymisen arvioinnilla voidaan tavoittaa erityisesti tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn kehitystä, mitä ei pystytä tekemään kognitiivisia kykyjä arvioimalla

Emotionaalisen kehityksen vaiheet 0-12 v. (Došen ja Sappok)

- Jokaisessa vaiheessa on omat
  - Dynamiikkansa
  - Emotionaaliset perustarpeet
  - Patologiset mekanismit ja dynamiikkansa
- Tunteiden eriytyminen, säätely, ja kyky ymmärtää asioita toisten näkökulmasta sekä motivoivat tekijät muuttuvat siirryttäessä kehitysvaiheesta toiseen
- Arvioinnin kääntäminen tuen muotoon
  - Läheisyys ja vuorovaikutus
  - Rutiinien ja rajojen merkitys
  - Kommunikaation luonne
  - Millainen toiminta motivoi
  - Millaista tukea käyttäytymisen säätelyyn

1. **Tasapaino** (0-6 kk)

Ärskykkeiden tasapaino, ei itsesäätelykykyä

2. **1. Sosiaalistuminen** (7-18 kk)

Kiintymyssuhde, perusluottamus, yhdessä säätely

3. **Yksilöllistyminen** (19-36 kk)

Minä, tahto kehittyä -rajat

4. **Minä-tietoisuus** (4-7 v)

sosiaalinen kyvykkyys, tavoitteellisuus, itsesäätelykyky kehittyä

5. **Realistinen minä** (8-12 v)

ryhmässä toiminen, itsereflektio- ja säätelykyky

Kuvat: EMO-hanke
(KVL ja KTO)

Käyttäytyminen normaalia vai poikkeavaa?

- Tietty käyttäytyminen voi olla arjessa hankalaa, mutta normaalia tietyssä kehitysvaiheessa (esim. ”uhmakas” käyttäytyminen yksilöitymisvaiheessa) vrt. emotionaalinen kehitysvaihe/toimintakyky
- Tunnistammeko henkilön emotionaaliset tarpeet ja kyvyn säädellä tunnetilojaan ja käyttäytymistään riittävästi
- Mikäli emotionaalisiin tarpeisiin ei vastata riittävästi ja tilanne jatkuu pitkään - neuraaliset yhteydet muuttuvat aivoissa – käytöshäiriö – psyykinen sairastuminen

Vaihe 1: Sopeutuminen	Vaihe 2: sosiaalistuminen	Vaihe 3: Yksilöllistyminen	Vaihe 4: Minä-tietoisuus	Vaihe 5: Realiteettitietoisuus
OLEN OLEMASSA			OLEN TOIMIJA	
Syvä kehitysvamma	Syvä kehitysvamma	Vaikea kehitysvamma	Vaikea/keskivaikea kehitysvamma	Lievä kehitysvamma
Tasapaino vs. Epätasapaino	Luottamus vs. Epäluottamus	Autonomia vs. Riippuvuus	Aloitteellisuus vs. Varautuneisuus	Itseluottamus vs. Alemmuuden tunteet
ME-IDENTITEETTI (WE-IDENTITY)		MINÄ-IDENTITEETTI (I-DENTITY)		
Fysiologinen sopeutuminen, aistitiedon jäsentyminen Vireystilan säätely Ajan ja paikan hahmottaminen	Sosiaalinen tietoisuus Kiintymys, perusturvallisuus symbioosi Eroahdistus siirtymäobjekti	Minän eriytyminen kiinnostus vertaisiin Minä alkaa kehittyä minäkeskeisyys ("ei")	Oma-aloitteisuus ja valitseminen lisääntyy Ystävät Moraalin kehitys alkaa Tärkeistä henkilöistä identifioituminen, EGO:n kehittyminen	Yksilöllinen rooli ja paikka ympäristössä Itsereflektio/oman toiminnan arvoiminen
Fyysinen ja psyykinen läheisyys Alhainen ärsykeympäristö Jäsennys (strukturi) Lepo	Lähellä, saavutettavissa Rajat perusturvallisuus	Tukeminen välimatkan päästä Kunnioittava ohjaus Säännöt ja seuraukset Jaettu vastuu	Innostava ja herättelevä Luottamuksellinen suhde hoitavaan/tukevaan henkilöön Vastuun ottaminen Onnistuminen	Yksilö ja ryhmän jäsen Negatiivisten kokemusten uudelleen tulkinta
Mahdollisia psykiatrisia tiloja: Psykoosi (katatoninen) Itsensä vahingoittava käyttäytyminen	Kiintymyssuhdehäiriöt Psyykinen rajatilahäiriö Yleinen ahdistuneisuushäiriö		Sosiaalisten tilanteiden pelko Persoonallisuushäiriöt (?) Ruumiinkuvanhäiriöt Riippuvuushäiriö (päihteet, pelaaminen yms.) Dissosiativiset häiriöt Depressio Skitsofrenia	
Säätele	"Kiertele" Circle)	Leiki	Ole supernanny	Tunnista taidot

Johanna 20 vuotta

- Keskivaikea älyllinen kehitysvamma ja autismikirjon häiriö
- Asuu äidin ja bonusisän kanssa, käy isänsä luona joka toinen viikonloppu, opiskelee erityisoppilaitoksessa
- Vaikeudet: haastava käyttäytyminen, taitojen taantuminen ja kotona masentuneisuutta, koulussa somaattisia vaivoja

Arviointi:

- Taistelee, että asiat menisivät oman tahdon mukaisesti ja häntä pidetään itsepäisenä, tuhmana ja koettelee toisten kestävyysrajoja
- Sanoo toisille, miten heidän tulee toimia, keskustelut usein toistavia ja omiin teemoihin liittyviä
- Ei kestä tärkeän henkilön huomion jakamista muille
- Ilmaisee aggressiota sanoilla, paiskoo ovia ja rikkoo tavaroita
- Aggression syyt: oman tahdon rajoittaminen, epämieluisien asioiden tekeminen, selkeyden puute, sisäiset ärsykkeet – Johanna ei osaa keskustella käyttäytymisensä syistä ja seurauksista
- Johannan pitäisi tietää säännöt, mutta ei noudata niitä, sääntöjä joutuu toistuvasti kertaamaan ja usein tarvitaan tärkeän henkilön fyysinen läheisyys asettamaan rajat

Emotionaalisen kehitysprofiilin kokonaiskuva

Arvioitavan nimi: Johanna

Arvioitavan ikä: 20 v

Arviointipäivä:

Arvioitsijan nimi:

Osa-alue	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Taso 5
1. Suhtautuminen omaan kehoon	☐	☐	☒	☐	☐
2. Suhtautuminen "emotionaalisesti tärkeisiin ihmisiin"	☐	☐	☒	☐	☐
3. Oman itsensä kokeminen vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa	☐	☐	☒	☐	☐
4. Suhtautuminen muuttuvaan ympäristöön – esinepysyvyys	☐	☐	☐	☒	☐
5. Pelot	☐	☐	☒	☐	☐
6. Suhtautuminen "vertaisiinsa"	☐	☐	☒	☐	☐
7. Suhtautuminen esineisiin	☐	☐	☒	☐	☐
8. Kommunikaatio	☐	☐	☒	☐	☐
9. Tunteiden eriytyminen	☐	☒	☒	☐	☐
10. Aggression säätely	☐	☒	☒	☐	☐
11. Vapaan ajan käyttö – leikin kehittyminen	☐	☐	☒	☐	☐
12. Moraalin kehittyminen	☐	☐	☒	☐	☐
13. Tunteiden säätely	☐	☒	☒	☐	☐

Johanna 20 vuotta

Arvioinnin tulos:

- Kokonaisuudessaan emotionaalinen kehitys on 3. vaiheessa (tunteiden eriytyminen, aggression säätely ja tunteiden säätely on toisen ja kolmannen vaiheen välissä)
- Ero kognitiivisen ja emotionaalisen vaiheen välillä – vaarana toimintakyvyn yliarviointi: Johanna osaa asioita, mutta ei pysty toimimaan itsenäisesti niiden mukaan

Tuen tarpeet:

- Läheisyys- etäisyys: varmista, että olet läheisyydessä ja tulet avuksi tarvittaessa, mutta anna tilaa toimia itsenäisesti
- Toimintaan selkeä rakenne ja tieto: kuka, mitä, missä, miten ja milloin
- Rajojen rikkominen on varmaa – mitä voidaan odottaa häneltä (valitse taistelusi)
  - Punainen rajoittava kori (10 %): käyttäytyminen, jota ei voi hyväksyä (vaarantaa itsen tai muut)
  - Oranssi kompromissi kori (30 %) : käyttäytyminen, jota ainoastaan kuvataan ”ei ole hyvä” – ei aiheuta välitöntä uhkaa eikä tarvitse välittömiä toimenpiteitä
  - Keltainen hyväksyvä kori (60 %): tähän käyttäytymiseen ei enää puututa – ei sellaista, josta kannattaa lähteä taistelemaan tällä hetkellä

Johanna 20 vuotta

Toiminta:

- Tasapaino itse ja yhdessä tekemisen välillä, vastuun jakaminen
- Mieti tarkkaan vaatimuksia ja missä (koulu, koti)
- Anna positiivista palautetta ja ole herkkä tunnistamaan stressiä – rentoutuminen

Kommunikaatio ja kontakti:

- Samojen kertomusten toistaminen – prosessoiminen – luo rajoja ja turvallisuutta
- Nimeä tunteita ja tapahtumia/kokemuksia
- Valehtelemisen uudelleen tulkinta: halu toimia odotusten mukaan, mutta ei pysty

Vaikeat hetket:

- Aseta rajat rauhallisella, matalalla ja neutraalilla äänellä
- Ohjaa häntä rauhoittavaan toimintaan/olemiseen
- Ota aloite ja ratkaise ristiriitatilanne itse loppuun asti
- **Älä** keskustele, tule vihaiseksi

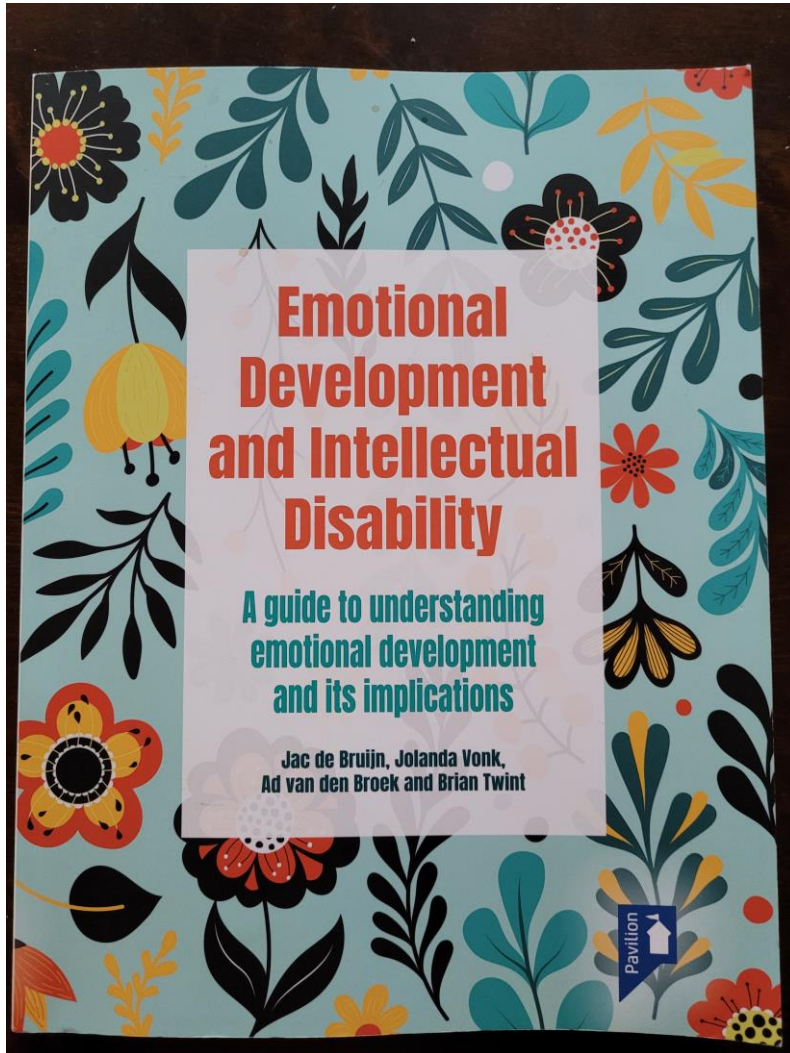

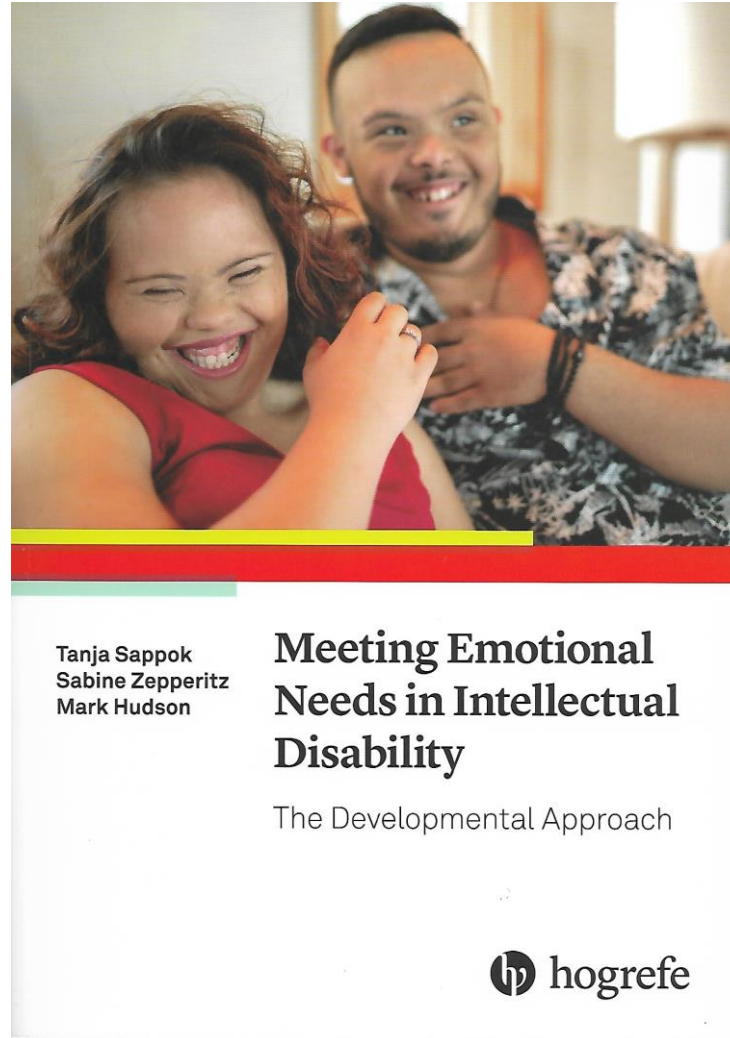
Haastavan käyttäytymisen diagnosointi (Sappok ja Zepperitz 2019, suomentanut ja muokannut O.Sauna-aho)

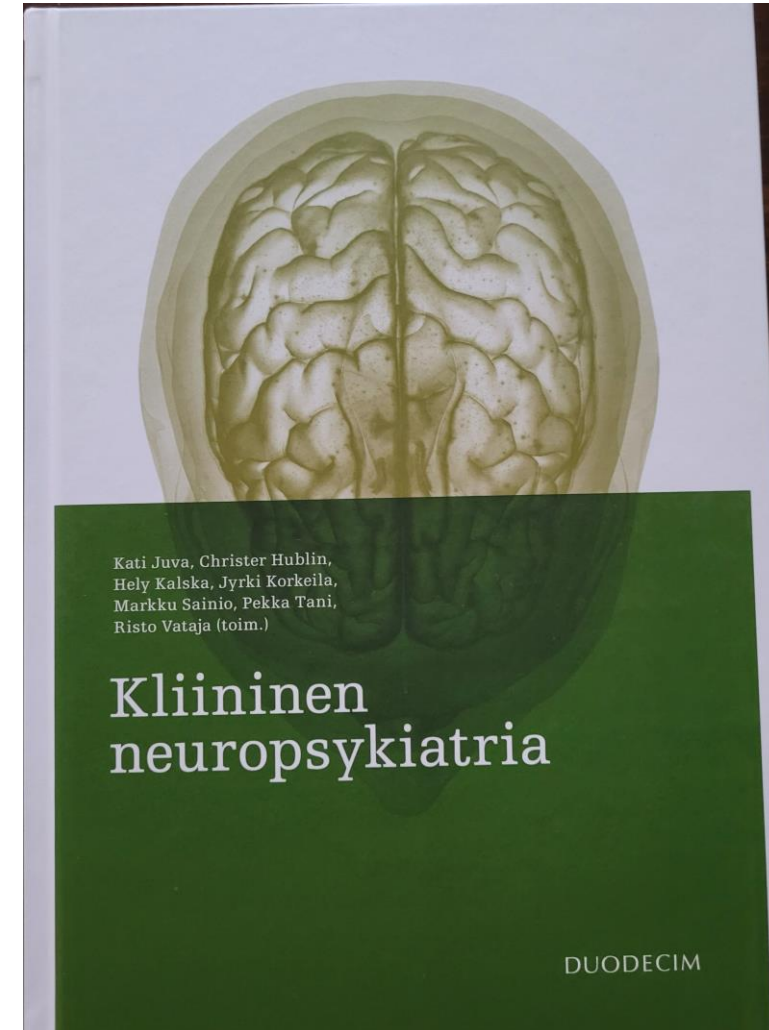
KTO kehitysvamma-
alan tuki- ja osaamiskeskus
VARSINAIS-SUOMEN ERITYISHUOLTOPIIRI

10.11.2022

Oili Sauna-aho KTO

14th European Congress of Mental Health in Intellectual Disability

Best Practices – Better Life

Helsinki, Finland | 21 – 23 September 2023

www.eamhid2023.eu

Congress President Oili Sauna-aho